

*Др Весна Стојановић,**

*Доцент на Факултету за пословне студије и право
Универзитета Унион Никола Тесла у Београду*

ПРАВО НА ПЕНЗИЈУ ПО ДОМАЋИМ ПРОПИСИМА И ПРАВО НА ПЕНЗИЈУ ПО ИНОСТРАНИМ ПРОПИСИМА (СРАЗМЕРНА ПЕНЗИЈА)

***Апстракт:** У овом раду биће приказани услови за остваривање права на пензију по Закону о пензијском и инвалидском осигурању Републике Србије и право на одговарајућу пензију остварену радом у иностранству у државама са којима Република Србија има закључене међународне уговоре о социјалном осигурању. Испуњавањем минималних законских услова у погледу стажа осигурања и година живота, осигураник стиче право на пензију како по домаћим прописима тако и по иностраним прописима. С тим у вези могу да се остваре две или више пензија како по домаћим тако и по иностраним прописима односно могу да се остваре: самостална пензија или сразмерна пензија или самостална са сразмерном пензијом.*

***Кључне речи:** право на пензију, самостална пензија, сразмерна пензије, међународни споразуми, социјално осигурање.*

* e-mail: vesna1541@gmail.com

Рад примљен: 14.07.2022.

Рад прихваћен: 31.07.2022.

1. Увод

Законом о пензијском и инвалидском осигурању¹ утврђени су услови за стицање права из пензијског и инвалидског у нашој земљи, а за стицање права на инострану пензију примењују се међународни споразуми о социјалном осигурању које је наша држава закључила са другим државама по правилу по принципу реципроцитета.

Права из пензијског и инвалидског осигурања стичу се и остварују на основу пензијског стажа који обухвата време које се рачуна у стаж осигурања и посебан стаж (у складу са важећим прописима), и уз неопходан услов везан за навршење одређених година живота и још неких специфичних услова који се везују за остваривање неких права (породична пензија, право на новчану накнаду за туђу помоћ и негу и др.).

У стаж осигурања рачуна се оно време за које је уредно плаћен допринос за пензијско и инвалидско осигурање у складу са прописима, по било ком основу за који постоји обавеза плаћања доприноса. Стаж осигурања представља периоде осигурања, када је неко лице било обавезно осигурано на пензијско и инвалидско осигурање и када је по том основу плаћен допринос за пензијско и инвалидско осигурање.

Посебан стаж се односи на одређена стања или одређене чињенице који су прописима утврђени као посебан стаж и који не предпоставља плаћање доприноса за пензијско и инвалидско осигурање (нпр. рођење трећег детета увећава стаж жени приликом остваривања права на пензију или увећање стажа код мушкарца или жене који имају признат посебан стаж за учешће у рату, боравак у заробљеништву, вршењу војне дужности или рад на извршењу циљева државне безбедности или неким другим ситуацијама – учествовање у спашавању настрадалих у пожару или елементарним непогодама или сличним активностима).

Посебан стаж се рачуна у једноструком или двоструком трајању.

При утврђивању права на пензију урачунава се само стаж осигурања за који су плаћени доприноси за пензијско и инвалидско осигурање, док посебан стаж утиче на висину права односно висину пензије.

Овај принцип рачунања стажа осигурања и посебног стажа постоји у већини пензијских закона земаља бивше Југославије.

¹ („Сл.гласник РС“, бр. 34/2003, 64/2004 – Одлука УСРС, 84/2004 – др. закон, 85/2005, 101/2006 – др.закон, 63/2006 – Одлука УСРС, 5/2009, 117/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014, 142/2014, 73/2018, 46/2019 – Одлука УС и 86/2019, 62/2021).

2. Стицање права на пензију у две или више држава – сразмерна пензија

Многобројни осигураници Републичког Фонда за пензијско и инвалидско осигурање имају остварен стаж осигурања у једној или више држава бивше СФР Југославије као и у другим државама Европе и света.

Република Србија је закључила међународне уговоре о социјалном осигурању којима се уређује међусобно признавање права из пензијском и инвалидском осигурању лицима која су радила у тим државама и којима је уплаћен допринос за пензијско и инвалидско осигурање (и тиме признато право на стаж осигурања) и могућност да остваре права из пензијског и инвалидског осигурања по принципу реципроцитета. Неки од међународних споразума уређују и питања здравственог осигурања и остваривање права по том основу.

До сада је закључен 31 међудржавна уговора о социјално осигурању са 31 државом Европе и света².

У зависности од тога да ли осигураник испуњава услове за стицање права на старосну пензију према законодавству сваке државе у којој има и навршен стаж осигурања зависи да ли ће остварити право само у једној или у обе државе уговорнице. Услови се из године у годину мењају, односно различити су, са једне стране због честих измена прописа који уређују области пензијског осигурања, а са друге стране због поступности подизања ових услова у свакој календарској години.

Важно је напоменути да су закључени споразуми отворили међусобну сарадњу служби социјалног односно пензијског и инвалидског осигурања које раде у интересу успостављања комуникације и олакшавања остваривања и коришћења права свим грађанима који имају права на две или више пензија.

Закључивањем споразума о социјалном осигурању омогућено је сабирање навршених периода осигурања у свим државама (две, три и више држава), па и у случају да неки осигураник појединачно ни у једној држави нема навршен стаж у трајању који је минимално потребан, он ипак може да оствари право на пензију у свим државама тако што му се као укупан стаж рачуна збир свих појединачних стажева. Свака држава ће у оваквом случају, у складу са својим прописима, висину пензије одредити сразмерно трајању стажа осигурања за који је плаћен допринос у тој држави.

² Податак са сајта Завода за социјално осигурање и сајта РФ ПИО: укупно 31 међународна конвенција.

Сваки осигураник има право да провери дужину стажа осигурања у другој држави. Исто тако, осигураник би требао да поднесе захтев за утврђивање стажа у иностранству надлежном носиоцу социјалног осигурања према свом пребивалишту. Уз овај захтев потребно је да се приложи расположиви докази којима се доказује одређени период стажа осигурања, или писмена изјава о периоду рада, месту рада, или другим посредним чињеницама које указују на одређени период рада, (по било ком уговору), уколико докази нису доступни. Овај захтев се доставља надлежном носиоцу пензијског и инвалидског осигурања у иностранству који води поступак и утврђује релевантне чињенице о постојању стажа осигурања. По утврђивању неспорног сатажа осигурања подносилац захтева се писмено обавештава (достављањем одговарајуће потврде) о периодима и укупном трајању навршеног стажа осигурања у иностранству.

У свим земаља бивше СФР Југославије, са којима је Република Србија закључила међународне споразуме о пензијском и инвалидском осигурању услови за пензију су углавном врло слични, али постоје разлике са којима заинтересовани осигураници треба да се упознају како би могли да планирају пензионисање на прави и потпун начин. У међународним споразумима усвојен је принцип да се пензија остварује на основу збира свих стажева осигурања у свим државама уговорницама. Ово нарочито важи код осигураника који имају право да остваре пензију под повољнијим условима (припадници војске, припадници МУП-а и слично), или имају право и на снижавање старосне границе или имају право на бенефицирани стаж. Када је у питању бенефицирани стаж, важи принцип да осигураници имају повољније услове пензионисања само у држави у којој активно раде, (бенефицирани стаж се рачуна у свим државама бивше СФРЈ само до „времена изласка“ сваке поједине државе из СФР Југославије. Стаж осигурања са увећаним трајањем, навршен након овог периода, рачуна се као такав само у држави у којој је навршен, док се у другим државама рачуна у једноструком трајању.

Треба напоменути да се стаж осигурања остварен по основу рођења трећег детета (важи само за жене) као и стаж остварен по основу учешћа у рату рачуна у стаж осигурања у свим државама бивше Југославије, узима у обзир односно признаје се само ако је остварен пре 1. јануара 1965. године.

Уколико стаж, који је осигураник навршио у једној од држава осигураница, није довољан да би се испунио услов за стицање права на пензију, односно, уколико прописан услов у погледу потребних година стажа осигурања у једној држави није испуњен, тада се услов за стицање

права на пензију цени на основу сабирања стажа навршеног и у другој држави уговорници, или државама, а пензија се одређује као сразмерна пензија, и то само према стажу који је навршен у другој држави где се право признаје.

Битно је нагласити да је неопходан минимум од 12 месеци стажа осигурања навршеног у држави која утврђује тј. решава о праву на пензију.

Када осигураник има стаж осигурања у две државе, а у једној испуњава услове за стицање права на пензију и у погледу потребних година стажа осигурања и у погледу потребних година живота, тада стиче право на самосталну пензију. Ако исти осигураник у другој држави испуњава услове за пензију само у погледу година живота (не и у погледу година стажа осигурања), може да стекне право на пензију у другој држави сабирањем стажа навршеног у обе државе уговорнице, а одредиће се сразмерна пензија у другој држави, али само према стажу навршеном код ње. То значи да може да стекне право на самосталну пензију у Србији, а сразмерну у другој држави и обрнуто.

Сабирањем стажа из свих држава у којима је осигураник радио цени се испуњеност услова у погледу потребног стажа за стицање права на пензију, у свакој од њих, односно без обзира на то да ли је у свим земљама испуњен услов за стицање права на пензију.

Захтев поднет у једној држави сматра се захтевом за пензију у свим државама у којима осигураник има стаж, (дан поднетог захтева важиће у свим државама као исти датум, изузев ако се изричито не нагласи да се захтев за пензију подноси само у једној држави. Битно је да се уз захтев поднесу докази о стажу у свим државама у којима је осигураник радио, са подацима о времену рада и месту рада, без обзира по ком правном основу се рад обављао. Свака од држава у којој је осигураник радио дужна је да упути одговарајуће обавештење о захтеву, уз потврду стажа који је навршен (у Србији као и обавештење о окончању поступка у Србији).

Остваривање права на сразмерну пензију у Србији не значи да су услови испуњени и у иностранству, па је могућа ситуација да старосни пензионер мора да сачека још неко време да би испунио – навршио још неке године живота или да инвалидски пензионер не испуњава иностране услове за инвалидску пензију (могућа је и супротна ситуација, да су услови друге државе „блажи“, па да осигураник оствари право на пензију раније у иностранству него у Србији).

Ако је осигураник радио у Републици Србији, а у време испуњења услова за пензију има пребивалиште у другој држави, захтев за пензију подноси носиоцу осигурања те државе који ће спровести поступак

утврђивања стажа осигурања и о томе ће обавестити Фонд за пензијско и инвалидско осигурање Србије.

Према свим споразумима о социјалном осигурању закљученим са државама насталим на подручју СФРЈ, стаж у трећој држави се узима у обзир само уколико је он услов за остваривање права. При утврђивању висине пензије у обрачун се узимају искључиво зараде остварене у Србији а висина пензије одређује се као да је сав урачунат стаж навршен у Србији, а затим се од тако добијеног износа обрачунава сразмеран део који одговара уделу српског стажа у укупном трајању. Сличан принцип постоји и у другим државама.

Ако стаж осигурања у Србији није довољан за испуњење законских услова за пензију, неопходно је поднети захтев о потврди стажа осигурања из свих земаља у којима је осигураник радио. Препоручује се у свим конвенцијама да осигураник временски знатно раније (од датума када стиче услов за пензију) поднесе захтев за потврђивање стажа осигурања у свим државама у којима је радио како би благовремено могли да се утврде подаци о стажу осигурања и избегла ситуација дугог чекања на доношење решења о сразмерној пензији.

3. Примери из праксе

Осигураник жена, која је радила у Словенији 14 година, а у Србији 16 година (укупно има 30 година стажа осигурања), моћи ће да у Србији оствари право на пензију ако у 2022. години наврши 63 године и 4 месеца живота (самостална пензија). У Словенији неће моћи да у 2022. години оствари право на пензију јер не испуњава ни један услов за њихову пензију, али ће моћи да оствари право на пензију у 2023. години када наврши 65 година живота.

Осигураник мушкарац, који има 65 година живота у 2022. години и који је радио у Словенији 16 година, у Републици Српској 17 година, а у Србији 5 година (укупно 38 година стажа осигурања), моћи ће да оствари право на старосну пензију у 2022. години, у све три државе јер испуњава прописане услове у сва три законодавства држава уговорница. У Републици Српској ће остварити у 2022. години самосталну пензију јер ће испунити прописане услове за то (навршених 15 година стажа осигурања и 65 година живота). У моменту када наврши 65 година живота, овај осигураник ће моћи да оствари у обе државе (сабирањем стажа), право на сразмерну старосну пензију и у Србији и у Словенији.

4. Закључак

На основу споразума о социјалном осигурању које је Република Србија закључила са државама насталим на територији бивше СФРЈ, може се закључити да лице које има пребивалиште на територији Републике Србије и има стаж навршен у некој од држава бивше СФРЈ, може да оствари право (на самосталну пензију, сразмерну пензију или самосталну и сразмерну пензију), подношењем захтева на прописаном двојезичном формулару.

Самостална пензија постоји и стиче се само у једној држави где је осигураник радио, уколико су прописани услови у погледу навршеног стажа осигурања и навршених година живота испуњени у земљи у којој је осигураник радио.

Уколико прописан услов у погледу потребних година стажа осигурања у једној држави није испуњен тада се услов за остваривање права на пензију цени на основу сабирања стажа навршеног и у другој држави уговорници, или државама, а пензија се одређује као сразмерна пензија, и то само према стажу који је навршен у држави у којој се право признаје.

Када осигураник поседује стаж осигурања у две државе, с тим што у једној од држава испуњава услове и у погледу навршених година живота и навршених година стажа осигурања за стицање права на пензију на основу чега стиче право на самосталну пензију у тој држави, а у другој држави не испуњава услове у погледу потребних година стажа осигурања, већ само у погледу потребних година живота, тада ће се услов за стицање права на пензију у тој другој држави ценити на основу сабирања стажа навршеног у обе државе уговорнице. У овом случају одредиће се сразмерна пензија у другој држави, али само према стажу навршеном код ње. Битно је подсетити се на чињеницу да је услов минималан стаж од 12 месеци стажа осигурања навршеног у држави у којој се признаје право на пензију.

Зависно од конкретне ситуације и рада у више различитих држава, осигураник може да стекне и две самосталне и две сразмерне пензије.

Литература и извори

Закон о пензијском и инвалидском осигурању, („Сл.гласник РС“, бр. 34/2003, 64/2004 – Одлука УСРС, 84/2004 – др. закон, 85/2005, 101/2006 – др.закон, 63/2006 – Одлука УСРС, 5/2009, 117/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014, 142/2014, 73/2018, 46/2019 – Одлука УС и 86/2019, 62/2021).

Сајт Завода за социјално осигурање;

Сајт РФ ПИО;

Закон о покојинском ин инвалидском заваровању („Урадни лист Републике Словеније“, број 96/2012, 102/2015, 23/2017, 65/17, 28/19, 75/19, 139/20, 15/21 и 121/21), услови за пензију нису мењани изузев висине најниже пензије;

Закон о пензијском и инвалидском осигурању („Сл. гласник Републике Српске“, бр.134/11, 82/13, 96/13- УС, 103/15).

Vesna Stojanović, PhD.

Faculty of Business Studies and Law University Union Nikola Tesla

THE RIGHT TO A PENSION ACCORDING TO DOMESTIC REGULATIONS AND THE RIGHT TO PENSION ACCORDING TO FOREIGN REGULATIONS (PROPORTIONATE PENSION)

Summary

This paper will present the conditions for exercising the right to a pension according the Law on Pension and Disability Insurance of the Republic of Serbia and the right to an appropriate pension obtained by working abroad in countries with which the Republic of Serbia has concluded international agreements on social insurance. By fulfilling the minimum legal requirements in terms of length of service and years of life, the insured acquires the right to a pension under both domestic and foreign regulations. In this regard, two or more pensions can be obtained both according to domestic and foreign regulations, that is, they can be obtained: independent pension or proportional pension or independent with proportional pension.

Keywords: *right to pension, independent pension, proportional pensions, international agreements, social insurance.*